

Себастијан Нојхолд, сива еминенција читаве приче, некадашњи председник канцеларије бечке надбискупије за заштиту жртава сексуалног насиља у Католичкој цркви, за чијег десетогодишњег мандата није покренут ниједан поступак.” У свом беспрекорном стилу, писац разобличава кафкијански карактер несхватљивих пропуста у Павловом случају (на пример, само њему нису узети узорци крви и урина) и потврђује ону Балзакову мудрост да је бирократија дивовски механизам којим управљају пигмеји.

Бечким романом Драган Великић шрафира и на површину износи могуће последице дугогодишњих прећуткивања, слабости прецењеног система, заблуде конформизма и данак препуштању. Сигурном списатељском руком слика снагу љубави и не либи се да покаже и њену деструктивну и обмањујућу страну. Ако бисмо суштину романа морали сажети у неколико речи, то би несумњиво биле самооткровење, самопризнавање и тражење новог сидришта, јер управо су то ходници којима су Олга, Андреј и Павле корачали од прве до последње странице.

Др Најташа В. ГОЈКОВИЋ

Универзитет у Новом Саду

Педагошки факултет у Сомбору

Катедра за језик и књижевност

natasa.gojkovic@uns.ac.rs

ФОРМУЛА ТРАГИЧНОГ ИЗМЕЋУ СВЕТОГ И ПРОФАНОГ

Мухарем Баздуљ, *Лимени лијес за Заимовић Зејну*, Космос, Београд 2024

Након десет романа, збирки кратке прозе, есеја и публицистике, кратки роман *Лимени лијес за Заимовић Зејну* Мухарема Баздуља, селектиран у ужем избору за Нинову награду, већ својим вербалним и сликовним кодом на корици књиге, у преплитању канадске и југословенске заставе, сугерише друштвеноисторијску окосницу тематски услојавајући дијалектичка егзистенцијална струјања у ткању између ероса и танатоса, у органском отпору дестимулишућем (по)ратном контексту деведесетих и након деведесетих година прошлог и овог века.

Написан у интимности првог лица, у емоционалним излиставањима, дубоких рефлексивних промишљања, роман осликава приче са заједничким именитељем односа према „завичају и добровољном изгону”, у фокусу на лична и колективна страдања обележена ратном девијантношћу, а у свом климаксу најтрагичније животне расплете. У интроспективним преиспитивањима главног лика, између курсора „интуитивне

и контраинтуитивне оптике”¹, потенцијално реконструисање мита о љубавној, породичној и друштвеној хармонији растаче се пред снагом осећања „непосредне несреће” у прогресији цивилизацијског зла и човековој немоћи да му се одупре.²

У контексту блискости на онтолошкој равни међусобног препознавања, разумевања и поверења, главни лик се у роману обраћа свом алтер егу и сродном духовном бићу у дешифровању сложених улога у арсеналу ратних маневрисања (млађем, невидљивом саговорнику, који је студирао англистику и пише текстове о књижевности, а који живи у неком другом простору, слуги се „самом писцу романа”). У мозаику наративне умрежености ликова, у тежишту приче су две породице, српска и муслиманска, као комшије у истој згради у Зеници, истих рецепција југословенских, социјалистичких вредности у репрезентативном посвећењу вери у друштвену једнакост, солидарност и маргинализацију религиозних опредељења.³

У паралелном приказу укрштају се односи породице главног лика, Драгана Дакића, у којој је отац, дипломирани политиколог, заменик шефа у милицији Зенице, мајка фармацевт, сестра студент историје, са муслиманском породицом (отац војно лице, мајка домаћица) у ритму свакодневних ситних или већих испомоћи и безбрижности несметаног сустанарског суживота. Слика две породице, у свом микросвету, одражава „југословенски макросвет”, као једноћелијски организам у инфантилном уверењу о очувању аутономије личности и државе у обрасцу „фетишизације идеје југословенства и њених идеала”. У вертикали војних станова предратни босански култ комшилука („комшија пречи од брата”) рефлектује друштвени конструкт неупитног реципроцитета добронамерних односа. Зеница је, попут бројних градова БиХ, профилисана као репрезент мале босанске варошице, која је за непуних сто година израсла од оријенталне касабе до града са „најмодернијим позориштем између Беча и Истанбула”. Од уметнички прокрвљених окупљања зеничких интелектуалаца (писаца, новинара, професора, музичара, у разнобојности интелектуалних дискусија, „експресије слободне мисли”),

¹ Писац често ставља акценат на одмеравање односа између ирационалног и рационалног, дубоко емоционалног, субјективног и објективно прагматичног.

² Јован Христић напомиње да „у књижевној критици реч ’несрећа’ готово да је изашла из употребе. Избацили су је француски ’нови романијери’ и структуралисти, заједно са толиким другим појмовима – како га је Ален Роб-Грије презриво назвао – ’традиционалног хуманизма’. Али у једном тексту Витолд Гомбрович опомиње нас како је, можда, Ахилова пета, наука о човеку њихов сувише флегматичан, да не кажем олимпијски, однос према болу. Сувише мирно расправљамо о човеку. Оног тренутка када Бол буде ушао у вашу мисао, ваше структуре постаће сложеније”.

³ Изузетак је Зејна, у својој простодушности, одана традиционалним вредностима и исламској религији.

дух становника је под ратним баластом у духовном разбаштињавању регредирао у еволуцији свести свдећи се на оптику једностраности.

Емиграцијски контекст се, с акцентом на карактеру међуљудских односа, у раду главног лика на рецепцији у хотелу на Нијагариним водопадима, уводи већ на првим страницама романа („Колегама је почело да смета што ме муштерије толико воле”). Експлицитна предусретљивост и срдачност душевности као примарне, према димензији „калкулантске рецепције” западног система, наилази на осуду у условима пожељне мејн-стрим регрутације у идентитетску неутралност. У контексту у ком је преображај нужен по цену прилагођавања „оазис униформисаног друштвеног строја”, неочекивано одступање дебалансира утврђену констелацију. Променом имена главног лика (Драган у Дамјан, „са овом памећу капирам да је све то колонијализам”), посредно се акцентује духовни баласт бића у језичкој биполарности. На примеру фудбалера Златана Ибрахимовића аутор указује на значај идентитетске креације кроз језик (језик је логос, „у почетку беше реч”, језик је „кућа битка” – Хајдегер). Језиком ум обликује егзистенцијални смисао у саодносу са обрасцима морала, историје и политике; у равни „субјективног и интерсубјективног”, језиком, као кључем духовности, открива се метафизичко и трансцендентално. Ибрахимовић је, играјући у Ајаксу, једно време носио на дресу „Златан” уместо „Ибрахимовић”, јер је „навијачима било лакше изговорити [...]. Срећа па је човек брзо одустао од тога, и тврдим ти, да није тако направио, да му је остало оно ’Златан’ на дресу, тврдим ти да никад не би био толико велики играч”. Као саучесник система са суженим фокусом на обездушеност и обезбоженост техно ритма западног система, спас је у сливености са током сопственог духовног крвотока. У наметнутим животним границима, када „опасност душу непрестано вријеба”, интегритет се учвршћује у сагласју са читавањем суштинске мере бића.

У привлачности приповедне лакоће, наративне јединице о појединцима и њиховим љубавним, породичним и друштвеним узглобљењима и изглобљењима, генеришу значењске асоцијације о повезивању човекове егзистенције са митским и архетипским улогама. Зејна, чије име је и у наслову романа, архетип је мајчинства, „топлине, безусловне, неупитне, самодавајуће љубави, у Фројдовој рецепцији „љубав мајке према мушком дјетету” кодиране као можда и „једине заиста праве љубави”. Ерих Нојман, ученик Карла Густава Јунга, писао је о архетипу Велике Мајке (1956), као једном од „најдревнијих и најсложенијих”, због чега су и различити и бројни његови аспекти – од „страшних и прождирућих до подстицајних и благородних”. Када је реч о психолошкој равни, архетип Велике Мајке се испољава кроз рађање, давање, штићење, храњење и ослобађање. У роману, у Зејнином лику је сублимираност супстанцијалне вредности емоције храњене лековитошћу благости, у безвременском ореолу светлости трагично окрњеној злосрећном инвазијом на крхкост

и рањивост женског бића. У духовном и географском поднебљу честих парадокса и антитезе, Нарцис, син Узеира и Зејне, портретисан је као опозит (*Nomen est omen*) самозаљубљености. Благословљен природном лепотом и ненаметљивом мужевношћу, проницљивошћу, али и деликатношћу душе, у одбрани духа пред бесловесним чиновима, истовремено је и неотпоран на склизнуће у мрачне поноре, кроз наркоманију. Друштвени маркер који апострофира да је „лако носити се са неподобштинама од Бога или природе, али не и од друштва” („духан, алкохол и трава су очекивани маркери одрастања, као длакавост лица или дубок глас”), ђавоља је превара душманских порока, у закулисним опсадама душе. Илустрација је живот Коље Пејаковића, чији се „отац више забринуо кад је почео често ићи у цркву, него кад је био џанки”, не слутећи могућност преображаја тотема мужевности у опасност у виду хероина. У одговору варљивих мрачних путоказа, опело се трагично, у потрази за објашњењима злосрећних духовних суноврата, служи за чисте, рањене душе, попут Нарциса, Зејне, Хакије. У циклусу рађања и смрти, Нарцисова смрт уочи Божића, дана Христовог рођења, повезује супстанцу патње на изворишту смисла свих религија. Вечни мотив о страдању најбољих појединаца метафорично осликава и перспективу цивилизацијског страдања, „могао је да наслути и да ће Берлински зид на нечију главу морати да падне, да је у његовом опесивном слушању те пјесме (*‘The Fly’*, U2) морало бити свијести да она сједињује и његову трагедију и трагедију оних који ће остати после њега”. Трагичко је, као метафизички ентитет и битан елеменат читавог универзума, у најдубљем ткиву овог романа, у повезивању крајњих питања живота и смрти, где „страшна људска несрећа и патња изгледа незамислива и непојмљива”. Трагичност је утолико дубља уколико је правичност оних који је доживљавају неупитнија.

По Нарцисовој смрти, Зејнино најдубље безгласно нарицање у оскудности есенцијалног клизи у болест на рубовима опстанка, дијагностиковањем смрти породице Хаимовић (погибија млађег брата на фронту, у завршници и смрт оца). Мотив „несреће која је изабрала даровите јединке” повезује онострано са оностраним у бескомпромисној одбрани човековог духовног интегритета; страдање мајке и сина метафора је „страдања земље и њене деце”. Расплет Зејнине судбине метафорично је приказан њеним сахрањивањем у лименом саркофагу, у ком трагичност далеко више одзвања у поређењу са сандуком од племенитог дрвета које саучеснички апосорбује патњу. Трагичко је, каже Христић, „врхунска мера књижевности, јер је врхунска мера живота [...] као елементарно и радикално дотеривање ствари до краја”, услојавајући раван трагичног причом о Хакијином усуду. На успону своје егзистенцијалне благородности, он је остварен и као супруг и отац једног сина, стамбено обезбеђен од државе, плодан новинар, а и књижевник са започетом првом књигом. Снага трагичности прави потпуни обрт у Хакијиним животу по синовљевој

погибији у саобраћајној несрећи, жениним самоубиством на годишњицу синовљеве смрти, и његовим привођењем због „роварења по уставном поретку”, поводом откривања афере „Агрокомерц”. Кафкијански модел је свеприсутан и у соцреалистичком административном механизму у „истој интенцији” проказивања колега и лажних пријатеља у функцији „препознавања непријатеља државног поретка”. Патња се улистава у етру сагласја са малом босанском средином Зенице, у којој му се „чемер посебно филигрански удесио”. У поништавању живота у свом елементу, унутрашње чувство које сазрева да изгради интегрално сопство трули до семена у душевном нескладу („Неки животи су толико трагични, да их није требало ни живјети”). У трагичкој животној дестабилизацији Хакијин стваралачки напон резултира свим трима наградама на анонимном књижевном конкурс у „Иво Андрић”, да би у епилогу Хакија запалио све примерке својих књига, у кулминацији „сагоревања једне физичке и духовне егзистенције”, нихилистичком поруком да му је „живот гори од непостојања и да је највећа грешка што је оставио траг свог постојања”. Непосредно након рата Хакија умире као „напаћена душа, жртва система у дубоком босанском караказану”. Трагично ходочашће личности у условима биполарне раслојености између маште, визије и ропства у личним и друштвеним изазовима, стваралачки је плодно најлудцијним илуминацијама путем најдубље патње.

Призма љубавних односа главног лика, у распону од двадесетак година, осветљена је односима са девојкама, Тамаром, Линдом и Љубицом, до самоће у средњим четрдесетим. Саобразно духовном контексту живота у емиграцији, у Канади, и карактер његових љубавних односа је референцијално условљен емиграцијским шифрарником. „Српски језик њежности и интимности” повезује протагонисту са Тамаром и Љубицом, у интимном сазвучју које се остварује у директној зависности од праконекције са истим пореклом. Главни јунак преусмерава значај „заједничког језика” у односу на „земљаштво које је много више ствар ужег завичаја него заједничког језика, културе или не дај Боже, религије”. У сусретању anime и animusa у корпоративном модалитету функционисања, органска припадност се рефлектује у саодносу са завичајним идентитетом. „Акценти, локализми, чак и сленг, то нас гађа у онај неки прамозак, док је лакоћа у комуникацији истим језиком чисто рационална ствар, исти хумор, наслеђе.” Емоционална упућеност на Линду, која пише поезију, ради у књижари и има амбицију да пише сценарије, оживљава у перспективи афинитета према уметности. У заједничком присуству филмском фестивалу у Торонту, међу пет филмова са југословенским линком (Тановић, Манчевски, Срдан Голубовић, Јан Цвитковић, Горан Паскаљевић), Линда, индикативно, позитивно оцењује стране продукције у којима су само режисери југословенски. У равни неутралног тона завршетка љубавног односа са Линдом преиспитује се притајена

немогућност разгоревања другог љубавног односа у духовној аури завичајне повезаности. Конститутивно, по формули „истојезичног” савезништва, односи са Тамаром и Љубицом у Канади након вишегодишње везе „догоревају” у реструктурирању „потенцијалне будућности”. Неостварено биће у свом елементу, у емиграцији, корелира обрасцу „недочеканог” потомства; Тамара је била „премлада” за дете, а Љубица је, као дискриминаторску, одбијала тезу по којој је жеља за мајчинством инстинктивна и унапред програмирана.

Афинитет главног лика према Шагалу, Маркесу, Кустурици, који приказују „свет који се, иако обичан, граничи са чудесним”, анестезира духовно стање у емиграцији пред шареним обманама капиталистичког устројства. Према Марковом комунистичком прогласу да је „нерад направио господина”, аутор преформулише тезу по којој је „смислен рад направио господина”. У дијалектици човекове егзистенције у мирењу са прихваћеним моделом једнодимензионалне свакодневице, нужно је очување циркулације бића у еманацији уметничке истине. У цитирању Андрића, Едгара Алана Поа, Шопенхауера, Хегела, Маркса, Боба Дилана, U2, обале књижевности, филозофије, музике се спајају у хоризонт „сентимената у опрезности”, интуиције и контраинтуиције, мудрости критичког преиспитивања у антитези и синтези. Осликавајући свеукупно духовно искуство, паралела са уметношћу тече у истој равни са нарацијом у потрази за крстарењем за вишим смислом у предвидивој животној рачуници, реинкарнираној у удобне обрасце капиталистичких привида животног испуњења. У неизговорљивости чежње за родним шифрарником, лековит је стваралачки бег у хобије попут фотографије и писања. У непреводивој зони душевне и духовне заштите, „промене времена” (Дилан), нужно је да душевна синтеза кореспондира са умном, поентирањем Андрићевим цитатом да „није далеко оно што је далеко, него оно што до срца моста нема”.

У односу на левичарство и неомарксизам, у капитализму владају „менаџери као врачеве капитализма”. Корпоративно „продавање магле” је протагонисти корисно као свесни отклон од стеничавих сета „босанских лирских fuga”. У завичајним кратерима условљеним ратним страдањем, између коматозног и утопистичког курса, Слободан Шнајдер упућује на то да је „завичај и апсолут и болно мјесто”. Упркос одбијању завичајних ритуала, сеоско-малограђански средњобосански сентиментализам допире у сталној присмотри из себе самог, из закључаних лепота и звери матерњих искустава према безбојној канадској пловидби неименованих образаца у уједначавању према обрасцима профита. „Дом и завичај су тамо гдје нас боли.” Посета Равени, која му је блискија од Рима (у подсећању на Пореч или Ровињ), има карактер привидног излечења од југоносталгије у откривању византијско плавих мозаика, Дантеовог гроба и куповини неколико важних књига. Апстиненција од

сећања на завичај уљуљава у привидном исходишту „осигуране” стабилности. Иако се програмски труди да се искључи из текућих дешавања у Босни, Југославији и на Балкану, протагониста тек са бомбардовањем Србије почиње интензивно да се информише. Изненађен ликованњем босанских медија у поређењу са искуством из деведесет друге, када је седам-осам месеци провео у Београду „не сусревши ниједну једину особу која се радовала гранатирању Сарајева или рату генерално”, негативно коментарише појаву да „се из Сарајева није чуо искрен вапај у корист Палестине или Либије и да се све свело на јефтин курварлук”. Након рата југословенски идеал солидарности се реинтерпретира у националну нетрпељивост. Цинизам друштвеног устројства се тањи пред изазовима који захтевају већу жртву. Уместо транзитног карактера живота у Торонту и књиговодственог посла, превладава животна конструкција у трајнијој потреби за „структуром” у којој се жртвују социјална присност и аутентичност духа и позива. У координатном систему мањих и већих урбаних средина, Новог Сада, Сарајева и Лондона из Онтарија, према Торонту, профилу „светског калибра”, одмеравају се предности и недостаци, социјално упућенијих на међуљудске односе и предвидивости у мањим срединама, према обиљу садржаја и изражајности могућности великих урбаних средина. Канада, као „избеглички камп, у који се 90% предака садашњих становника изоловало у бегу од искуства попут 11. септембра у Њујорку”, приказана је као место „опипљивог искупљења” за све неизвесности у усагласивости са нормативима социјалног и материјалног комфора који анестезирају од страха од понављања истих искустава.

У преосталим маштарским илузијама на егзистенцијалном боришту неправедних друштвених устројстава је очева идеализација Рима, никад непосећеног града, као недосегнутог узора другим цивилизацијама. Животом у Руми (у фонетској сличности са Римом), симболичким заносом се уграђује вера у завештање цивилизацијског прогреса, кроз „идеално поднебље”, метафорично „вечно”, а не „балканском судбином овенчаним привременим градом”.

Заглушујући напон опструкционих тишина, између кодова профаног и светог, учитава се у раван растућих противречних веровања у сусрету *homo poeticus*-а и *homo faber*-а. У динамизму обезначавања и обесмишљавања одбране светилишта бића, трагичност се изоштрава до слојева најдубљих преиспитивања „цивилизацијског исцељења”. Омамљујућа количина алкохола код главног лика између два Божића, рођења спасења, у измаглици трагедије, сугерише рањивост дезинтегрисаног ужлебљења човечанства у привидном примирју са предзнаком мрачног. Тихи апел бића у редукцији самоуништења излива вапај да је „било и биће многих уништења човечанства... и оно ће као дете морати да отпочиње увек изнова, не знајући шта је било пре њега...” (Пекић). У напону чежње за ревитализацијом, интуитивно кружење између оностраног и оностраног

противставља се контраинтуитивним рационалним трансформацијама. „Статистички је логично да се повремено догоди и нешто што нам дјелује као чудо. Мислим да је у контексту стварања државе Израел, Давид Бен Гурион, рекао да онај ко не вјерује у чуда није реалиста.” У распону противречних димензија, питање опстанка духа између оркестрираних сила и личног ауторитета слуги незвесност одговора у одбрани интегритета духа („Или ће фајронт бити када ми кажемо да ће бити” (!!)).

Др Снежана Б. КЕСИЋ
skeysneza@yahoo.com